

Szwarc, Andrzej

"Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych i najnowszych (XVIII-XX w.)", pod red. Andrzeja Pilcha, Warszawa 1984 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 76/2, 409-410

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Wszystkie trzydzieści cztery teksty poprzedzono krótką informacją biograficzną o autorach i podstawie druku. Autor wyboru stanął przed problemem tekstów poświęconych Polonii w Ameryce Łacińskiej i ściśle związanej z tym problemem przewagi relacji dotyczących Brazylii. W obu wypadkach M. Kula rygorystycznie zdecydował, chyba słusznie, iż antologia ma obejmować teksty o całym kontynencie. Podkreślenie we wstępie specyfiki „polskiej drogi” do Ameryki wydaje się wystarczającym dla tak zaplanowanego wydawnictwa. M. Kula w szkicu „Ameryka bliska i daleka” omówił także historię polskich zainteresowań Ameryką Łacińską, skrupulatnie notując wszystkie formy obecności rodaków na tym kontynencie. Wybór poprzedza mapka przedstawiająca miejscowości wymienione w tekstach. Całość uzupełniają interesujące, często publikowane po raz pierwszy fotografie.

M. K.

Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych i najnowszych (XVIII—XX w.), pod redakcją Andrzeja Pilcha, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984, s. 539.

Pierwsza obszerniejsza synteza dziejów emigracji z ziem polskich jest dziełem siedmiu autorów. Jerzy Kozłowski omawia wychodźstwo schyłkowego okresu Rzeczypospolitej szlacheckiej oraz emigrację porobniczą do 1864 r., Andrzej Brożek — politykę imigracyjną w państwach docelowych w latach 1850—1939 oraz odpływ ludności z ziem polskich pod panowaniem pruskim w latach 1850—1918. Zaborem rosyjskim do 1918 r. zajmuje się Krzysztof Groniowski, zaś zaborem austriackim w tymże okresie Andrzej Pilch; emigrację w dwudziestolecie międzywojennym przedstawia Halina Janowska zaś przemieszczenia obywateli polskich w latach II wojny światowej Czesław Łuczak; wreszcie Andrzej Pilch i Marian Zgórnjak szkicowo prezentują ten problem w okresie powojennym.

Zmiany skali i charakteru polskiego wychodźstwa na równi z odmiennością ujęcia tematu przez poszczególnych autorów utrudniły redakcyjne próby ujednoczenia tekstu. Pierwsze kilkadziesiąt stron jest opartym na literaturze przedmiotu przeglądem fal emigracji politycznej do powstania styczniowego, przy czym uwzględniono jej poczynania organizacyjne, próby walki o niepodległość oraz dobrobyt kulturalny. Do emigracji zaliczono też przymusowe deportacje w głąb Rosji, które dawały początek skupiskom ludności polskiej w tym kraju. W dalszych fragmentach, dotyczących emigracji zrąbkowej pominięto życie zbiorowe Polaków w ich nowych ojczyznach, ograniczając się do analizy przyczyn ekonomicznych wychodźstwa i szczegółowo przedstawiając skalę tego zjawiska. Autorzy częściej sięgają tu do archiwaliów i wydawnictw statystycznych, ilustrując swe wywody tabelami. Obszernie wyjaśniają też czytelnikowi przyczyny, dla których przytaczane dane liczbowe częstokroć mają charakter szacunkowy; podstawowa trudność wiąże się z grupowaniem osób opuszczających w XIX i na początku XX w. Rosję, Niemcy i Austro-Węgry według wyznania lub miejsc pochodzenia, nie zaś według narodowości. Skądinąd polityka emigracyjna państw zaborczych została przedstawiona szczegółowo; w mniejszym stopniu zwrócono w książce uwagę na stosunek opinii publicznej do gwałtownego odpływu ludności chłopskiej do Stanów Zjednoczonych czy Brazylii. Niewiele też mówi się o społecznych i ekonomicznych skutkach emigracji dla regionów, które dostarczały największej ilości wychodźców.

Znaczne zawężenie pola obserwacji i lakoniczność ujęcia cechują końcowy fragment pracy, dotyczący okresu po 1945 r. Gros miejsca poświęcono tu raczej

repatriacji i reemigracji, będących skutkiem wydarzeń II wojny światowej; niemieckiej emigracji *sensu stricto*. Dla lat pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych autorzy ograniczają się do przytoczenia informacji o liczbie osób wyjeżdżających z Polski — na podstawie publikacji Głównego Urzędu Statystycznego. Sygnalizują też kwestię rozmieszczenia wychodźstwa w poszczególnych krajach. Podobne podejście do problemu tłumaczy się, obok trudności pozamerytorycznych i kłopotów z dostępem do źródeł, brakiem opracowań cząstkowych.

Pożyteczne ze wszech miar wydawnictwo pozbawione jest niestety bibliografii nieodzownej przecież w książkach tego typu. Brak też streszczeń obcojęzycznych. W sumie synteza ta jest odzwierciedleniem zarówno osiągnięć, jak i słabości badań nad emigracją, które intensywnie rozwijają się w ostatnich latach.

A. S.

Seweryn Goszczyński, *Dziennik Sprawy Bożej* t. I—II, opracował i wstępem poprzedził Zbigniew Sudolski, przy współpracy Wiesławy Kordaczuk i Marii M. Matusiak, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1984, s. 655, 538, ilustr.

Zapiski, które Seweryn Goszczyński prowadził od 1841 r. miały służyć dokumentacji przeżyć duchowych i działań Andrzeja Towiańskiego i grona jego zwolenników. Po śmierci poety trafiły do zbiorów rapperswilskich i wraz z nimi spłonęły w 1939 r.; szczęśliwie dochowały się odpisy, które są podstawą niniejszej edycji. W skład dziennika weszły mistyczne rozmyślania i modlitwy odzwierciedlające ówczesne poglądy religijne Goszczyńskiego. Są tu jednak i bezcenne informacje dotyczące działalności różnych grup emigracyjnych, przede wszystkim zaś materiały do życiorysu Adama Mickiewicza, wykorzystywane już wielokrotnie przez jego biografów, którzy przeważnie pomijali kontekst owych informacji. Należy też można notatki obrazujące realia życia codziennego w emigracyjnym Paryżu; ceny towarów i usług, opisy posiłków itd. Tekst Goszczyńskiego pozwala na szereg ustaleń faktograficznych, odnoszących się do dat spotkań wybitnych osobistości wychodźstwa, okoliczności obchodów i uroczystości patriotycznych czy kontaktów z cudzoziemcami.

Wstęp Zbigniewa Golińskiego przypomina dzieje towianizmu. Wydawca ostrzega przed ugruntowanymi w literaturze a dosyć powierzchownymi ocenami tego fenomenu; zwraca uwagę, że członkowie Koła, niezależnie od swych szokujących lub wręcz trywialnych poglądów i zachowań, poszukiwali wyższych wartości i starali się wcielać w życie ideały ewangeliczne. Ważną ich cechą był swoisty demokratyzm, korespondujący poniekąd z postawą Goszczyńskiego w poprzednim okresie jego życia. Skądinąd jego dziennik, doprowadzony aż do pobytu w Galicji w latach siedemdziesiątych XIX w., jest zapisem stopniowego odchodzenia poety od „sprawy bożej”. Przyczynił się do tego narastający kult „mistrza” i niesnask w kręgu jego zwolenników.

Wydanie niniejsze było niezwykle trudnym przedsięwzięciem edytorskim. Jest to raczej montaż różnorodnych zapisek i notatek. Z bardzo obfitego materiału usunięto wszystkie powtórzenia; skrócono też fragmenty zbyt rozwlekłe. Na aparat naukowy składają się obok przypisów noty biograficzne, bibliografia, oraz indeks osób i utworów literackich.

A. S.

Zapiski opracowali: Sławomir Gawlas (S. G.), Małgorzata Karpińska (M. K.), Rafał Karpiński (R. K.), Ryszard Kulesza (R. Kl.), Roman Michałowski (R. M.), Stanisław Rek (S. R.), Andrzej Szwarz (A. S.), Ewa Wipszycka (E. W.).